

MAURYCY ALTENBERG (1876-1941) - PIONIER ELEKTRYFIKACJI

Andrij KRYŻANIWSKYJ¹, Piotr RATAJ²

1. Muzeum Historii Elektryfikacji Ziemi Lwowskiej, PSA „Lvivoblenergo”
e-mail: kryandriy@gmail.com
2. Pracownia Historyczna SEP w Opolu, Uniwersytet Opolski
e-mail: piotr.rataj33@wp.pl

Streszczenie: Artykuł prezentuje życiorys Maurycego Altenberga, inżyniera elektryka, wykładowcy przedmiotu Gospodarka Elektryczna w Politechnice Lwowskiej (1930-1939) i profesora we Lwowskim Politechnicznym Instytucie (1940-1941), pracownika licznych przedsiębiorstw elektrotechnicznych i elektryfikacyjnych, m.in. Podkarpackiego Towarzystwa Elektrycznego, referenta techniczno-gospodarczego Miejskich Zakładów Elektrycznych we Lwowie, dyrektora Okręgowego Zakładu Elektryfikacyjnego we Lwowie (potem Zakładu Elektrycznego Okręgu Lwowskiego), wybitnego znawcy tematyki wykorzystania sił wodnych do elektryfikacji i zagadnienia taryf elektrycznych, długoletniego działacza Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie i SEP, a także specjalisty i uczestnika zjazdów polskich i międzynarodowych organizacji energetycznych i hydrotechnicznych. Przedstawiono w skrócie jego wybitny wkład w elektryfikację przedwojennej Polski i dorobek naukowy w postaci wystąpień i publikacji

Słowa kluczowe: Lwów, Borysław, elektryfikacja.

1. WSTĘP

Spośród wybitnych przedstawicieli przedwojennego lwowskiego środowiska elektrotechnicznego wyróżnia się postać Maurycego Altenberga, zarówno intensywnością działań, jak i ich wszechstronnym charakterem. W przeciwieństwie jednak choćby do Romana Dzieślewskiego, Józefa Tomickiego, Kazimierza Drewnowskiego, Stanisława Fryzego albo Gabriela Sokolnickiego, Maurycy Altenberg jest mało znany, tym bardziej warto więc podjąć próbę przybliżenia jego działalności.

2. POCHODZENIE I EDUKACJA

Maurycy Altenberg urodził się 20 kwietnia 1876 r. w Warszawie w zasymilowanej rodzinie żydowskiej, był synem Zuzanny z domu Eber i Hermana (1848-1885) lwowskiego księgarza (w latach 1871-1880 działającego w Warszawie). W 1880 r. Herman Altenberg wrócił do Lwowa, gdzie odkupił księgarnię Richtera, zakładając znaną Księgarnię Wydawniczą H. Altenberga¹. Maurycy ukończył gimnazjum Franciszka Józefa I we Lwowie w 1893 r., a następnie zapisał się na studia matematyczne i fizyczne na uniwersytecie we Lwowie, gdzie studiował w roku akademickim 1893/94, a kolejny rok na uniwersytecie w Berlinie. Jeszcze jako uczeń gimnazjum związał się z ruchem socjalistycznym, uczęszczał na zebrania

Stowarzyszenia „Siła”, a w czasie studiów w Berlinie współpracował z redakcją „Gazety Robotniczej”. W związku z tą polityczną działalnością został wydany z Niemiec jako uciążliwy cudzoziemiec². Wrócił do Lwowa, gdzie w półroczu zimowym 1895 r. rozpoczął studia na Wydziale Budowy Maszyn CK Szkoły Politechnicznej, które ukończył w 1898 r., uzyskując tym samym dyplom inżyniera-mechanika³. W czasie przerwy wakacyjnej, między 3 a 4 rokiem studiów, pracował w fabryce okrętów i maszyn okrętowych w Hamburgu⁴.

Fot. 1. Maurycy Altenberg na początku lat 30. (źródło: *Album inżynierów i techników w Polsce*, Lwów 1932, s. 110)

¹ Życiorys Hermana Altenberga autorstwa Henryka Wereszyckiego w I tomie *Polskiego Słownika Biograficznego*.

² Jerzy Kubiawski, *ALTENBERG Maurycy (1876-1941)*, [w:] *Słownik biograficzny techników polskich*, t. 13, red. Tadeusz Skarżyński, Warszawa 2002, s. 9.

³ W trakcie studiów Altenberg należał do studenckiego Towarzystwa Bratniej Pomocy, gdzie w roku akademickim 1895/96 wygłosił w Kołku Zachęty naukowej dwa odczyty: *O przestrzeni wielowymiarowej i Narodowość współczesna (podług B. A. Libickiego)*, *Księga Pamiątkowa Towarzystwa „Bratniej Pomocy” Słuchaczy Politechniki we Lwowie*, Lwów 1897, s. 146.

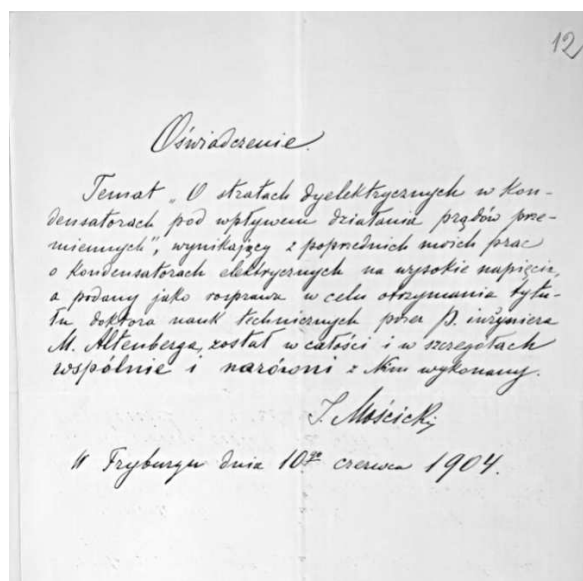
⁴ CV Altenberga, dołączone do wniosku o dopuszczenie do egzaminu doktorskiego z 1904 roku: Derżawnyj Archiw Lwiwskoj Oblasti we Lwowie (dalej DALO), fond (dalej f.) 27 Lwiwska Politechnika, opys (dalej o.) 2, sprawa (dalej spr.) 871.

Po ukończeniu studiów pracował od 1 grudnia 1898 do 1 września 1900 r. w biurze konstrukcyjnym fabryki wagonów i maszyn w Sanoku, skąd odszedł z powodu konieczności odbycia służby wojskowej, z której został jednak zwolniony. Pod koniec października wyjechał do Liège w Belgii, gdzie przez rok studiował elektrotechnikę w Instytucie Elektrotechnicznym Montefiore. W październiku 1901 r. otrzymał tam dyplom inżyniera-elektrotechnika z odznaczeniem. Odbył następnie podróż naukowo-techniczną po Francji, Belgii i północnych Niemczech, skąd wrócił do Lwowa, gdzie od 1 listopada 1901 do 1 kwietnia 1902 r. pracował w biurze elektrotechnicznym Adolfa Włodzimierza Schleyena. W kwietniu 1902 r. Altenberg wyjechał do Szwajcarii, by odbyć specjalne studia w zakresie wyzyskania sił wodnych i przenoszenia energii elektrycznej na odległość. Od maja do końca września 1902 r. praktykował w dyrekcji robót publicznych w kantonie fryburskim, przy budowie elektrowni wodnej w Hauterive koło Fryburga, a następnie przy zakładaniu sieci przesyłowej i stacji transformatorowych z tej elektrowni do pobliskich miejscowości⁵.

Od 1 października 1902 do 1 sierpnia 1903 r. Altenberg pracował w założonym w 1901 r. przez Polaków we Fryburgu towarzystwie produkcji kwasu azotowego *Societe de l'Acide Nitrique*. Towarzystwo to wykorzystywało laboratoria uniwersytetu we Fryburgu, gdzie brał udział w badaniach strat dielektrycznych w opracowanych przez Ignacego Mościckiego kondensatorach wysokonapięciowych zasilanych przemienną napięciem⁶. Efektem tych badań był artykuł autorstwa Mościckiego i Altenberga pt. *O stratach dielektrycznych w kondensatorach pod wpływem działania prądów przemiennych*⁷. Artykuł ten był wynikiem oryginalnych badań strat dielektrycznych, w materiałach dielektrycznych przeznaczonych do budowy kondensatorów. Wyjątkowość ich wynikała z tego, że zostały przeprowadzone w bardzo szerokim zakresie częstotliwości napięcia przemiennego, aż do 10 kHz. Badania te wymagały opracowania i zbudowania oryginalnego stanowiska pomiarowego wyposażonego w maszynowy indukcyjny generator systemu Thury'ego. Generator napędzany silnikiem z regulowaną prędkością obrotową, był źródłem napięcia o różnych wartościach częstotliwości. Częstotliwość 10 kHz uzyskiwano przy 3000 obr/min. Badanym dielektrykiem były różne odmiany szkła. Próbkę badanego materiału stanowił kondensator w postaci cienkiej rurki zatopionej u dołu. Zewnętrzną okładkę tworzone przez posrebrzenie, wewnętrzną okładkę stanowiła rtęć. Z uwagi na małą wartość strat mocy pomiarów nie dokonywano watomierzem, lecz mierzono temperaturę rtęci i na podstawie wydzielonego ciepła w czasie pomiaru wnioskowano o stratach mocy. Porównując uzyskane wyniki z wzorem Steinmetza na straty dielektryczne poddano w wątpliwość jego pełną poprawność. W artykule dwukrotnie zaznaczono wyłączność Mościckiego jako autora rozwiązania konstrukcyjnego chroniącego przed wyładowaniami brzegowymi oraz jako twórcę amperomierza rtęciowego zastosowanego do pomiarów⁸.

W 1904 r., Altenberg będąc z powrotem we Lwowie, podjął starania o uzyskanie stopnia naukowego doktora nauk technicznych na politechnice, wnosząc jako pracę doktorską właśnie wymieniony wyżej artykuł. Jego wniosek o dopuszczenie do egzaminu doktorskiego został jednak odrzucony przez oceniających, profesorów Romana Dzieślewskiego i Kazimierza Olearskiego, ze względu na współautorstwo Mościckiego w przedstawionej pracy⁹.

Po śmierci ojca Hermana, właścicielami księgarni zostały jego dzieci, więc Maurycy zajął się wtedy prowadzeniem rodzinnego interesu, przynajmniej do 1906 r., kiedy to wystąpił ze spółki¹⁰. Po rozdziale majątku H. Altenberga Maurycy otrzymał wypożyczalnię i czytelną księgarnię technicznych, zlokalizowaną we Lwowie przy ul. Tańskiej 3, którą prowadził do 1919 r.¹¹. Dnia 2 lutego 1918 r. wypożyczalnia Altenberga została zdemolowana w czasie rozruchów ulicznych, o czym dowiadujemy się z pisma adwokata Altenberga do magistratu lwowskiego w którym domagał się odszkodowania¹².

Fot. 2. Oświadczenie Ignacego Mościckiego, że artykuł *O stratach dielektrycznych w kondensatorach pod wpływem działania prądów przemiennych* został wykonany wspólnie i na równi z Maurycym Altenbergiem (źródło: DALO, f. 27, op. 2, spr. 871)

3. DZIAŁALNOŚĆ W STOWARZYSZENIACH NAUKOWO-TECHNICZNYCH

W styczniu 1902 r. Altenberg wstąpił do Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie (dalej TP, od 1913 r. Polskie Towarzystwo Politechniczne, PTP), gdzie rozpoczął wyjątkowo aktywną działalność naukową, popularyzując wiedzę nabytą w czasie pobytu w Szwajcarii, zwłaszcza dotyczącą hydroenergetyki. Uważał, że siły wodne rzek pozwolą na dostarczanie taniej energii elektrycznej, co umożliwi rozwój przemysłu, a tym samym podniesienie ekonomiczne i wzrost dobrobytu w Galicji. Do 1918 r.

⁵ Tamże.

⁶ Więcej na ten temat: Jerzy Hickiewicz, Piotr Rataj, *Działalność Ignacego Mościckiego (1867-1946) w elektrotechnice*, „Analecta: studia i materiały z dziejów nauki” 2017, s. 55-70.

⁷ „Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności”, Serya III, t. 4, dział A, Kraków 1904, s. 54-75.

⁸ Autorzy dziękują prof. Jerzemu Hickiewiczowi udostępnienie podanej tu oceny artykułu Mościckiego i Altenberga.

⁹ Materiały z przebiegu tej sprawy: DALO, f. 27, o. 2, spr. 871.

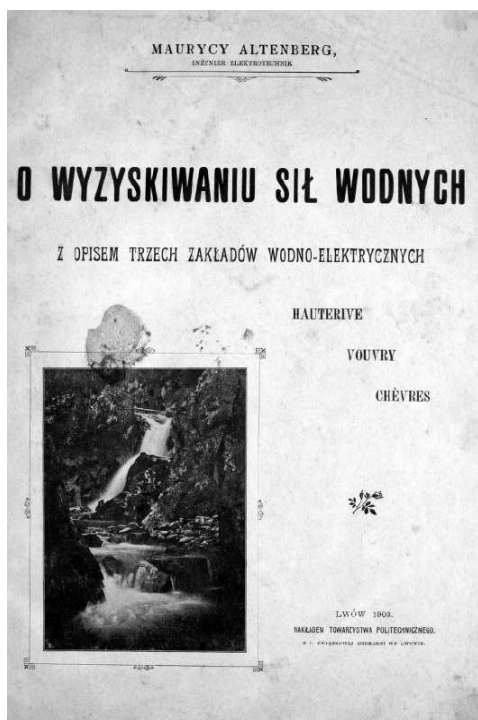
¹⁰ Postanowienie sądowe uwidaczniające, że właścicielami firmy Herman Altenberg są Rozalia Blanka Altenberg, Maurycy Altenberg i Alfred Altenberg. „Gazeta Lwowska” 1890, nr 71 z 28 III, s. 11. *Zbiór ogłoszeń firmowych Trybunałów handlowych. Stały dodatek do „Przeglądu prawa i administracji”* 1906, s. 58.

¹¹ Hasło *Маврицій Альтенберг*[w:] *Енциклопедія Львова*, pod red. Андрія Козицького, Ігоря Підкови, Львів 2007, t. I, s. 56-57.

¹² DALO, f. 3 (Magistrat miasta Lwowa), o. 1, spr. 6566.

opublikował na łamach „Czasopisma Technicznego” – organu prasowego TP (w latach 1905-1910 był tam członkiem komitetu redakcyjnego) 15 artykułów i 4 recenzje. Z kolei na posiedzeniach tygodniowych TP wygłosił pięć referatów (w tym po jednym w Oddziale TP w Stanisławowie i Przemysłu). Po swoim pierwszym odczycie postawił wnioski, dotyczące wszczęcia przez TP działań w kierunku zbadania hydrograficznego rzek i jezior w Galicji, zainicjowania wyzyskania rzek Stryja i Dunajca przez utworzoną w TP specjalną komisję wyzyskania sił wodnych i utworzenia osobnego wydziału elektrycznego w Szkole Politechnicznej¹³. W 1908 r. został współzałożycielem Sekcji Elektrotechnicznej w TP. W 1910 r. wziął udział w V Zjeździe Techników Polskich we Lwowie, w trakcie którego wygłosił odczyt *O siłach wodnych w Galicji*. Odczyt ten został opublikowany w pamiętniku zjazdu i na łamach warszawskiego „Przeglądu Technicznego”. Był współautorem *Memoriału w sprawie rozwoju elektrotechniki w Galicji i potrzeby założenia Krajowego Biura Elektrotechnicznego*, opracowanego przez członków Sekcji, a przedłożonego Sejmowi galicyjskiemu w 1912 r.

Altenberg był członkiem założycielem Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich (od 1928 r. Stowarzyszenie Elektryków Polskich, dalej SEP) brał udział w zjeździe założycielskim SEP 7-9 czerwca 1919 r. w Warszawie, jako delegat lwowskiego Stowarzyszenia Przemysłowego Instalatorów Elektro-technicznych¹⁴. Razem z Józefem Tomickim opracował statut Koła Lwowskiego SEP i wszedł w skład jego pierwszego zarządu, do którego należał do 1924 r.¹⁵.

Fot. 3. Okładka publikacji Altenberga *O wyzyskiwaniu sił wodnych z opisem trzech zakładów elektrycznych Hauterive, Vouvry, Chévres*, wydanej we Lwowie w 1903 r.

W 1929 r., jak wielu innych, wypowiedział się w sprawie nadania koncesji amerykańskiemu przedsiębiorstwu W. A. Harrimana na elektryfikację dużej części Polski. Altenberg opowiedział się za przyznaniem koncesji Harrimanowi, jako wielkiej szansy na przyspieszenie elektryfikacji Polski, ale po jej zmodyfikowaniu, tak co do czasu trwania uprawnienia, jak i podstaw ustalania taryfy dla odbiorców¹⁶. W latach 1931-1933 był zastępcą prezesa Oddziału Lwowskiego, a potem członkiem Komisji Rewizyjnej Oddziału. Na posiedzeniach Koła, potem Oddziału Lwowskiego SEP, ale i w PTP, wygłosił szereg odczytów, a także dużo publikował w „Czasopiśmie Technicznym” i „Przeglądzie Elektrotechnicznym”. Działalność Altenberga w SEP osłabła po wprowadzeniu paragrafu aryjskiego, uniemożliwiającego wstępowanie do SEP osób pochodzenia żydowskiego¹⁷, możliwe nawet, że wystąpił wtedy z SEP.

Do wybuchu II wojny światowej działał jednak w Polskim Komitecie Energetycznym (PKEn), utworzonym w 1926 r. jako polski organ Światowej Konferencji (Rady) Energetycznej (*World Energy Council*). Wchodził tam w skład Komisji Gospodarki Elektrycznej¹⁸. W 1928 r. prof. Gabriel Sokolnicki otrzymał od PKEn zaproszenie do opracowania projektu elektryfikacji Polski na Powszechną Wystawę Krajową w Poznaniu, utworzył w tym celu specjalną komisję, do której powołał Maurycego Altenberga ze Lwowa, Juliusza Glatmana z Wilna, Alfonsa Hoffmanna z Pomorza, Karola Trompeteura z Poznania i Jana Obrąpalskiego z Katowic, którzy opracowali projekty dla poszczególnych części Polski na lata 1930-1965¹⁹. Był to pierwszy kompleksowy projekt elektryfikacji Polski²⁰.

Altenberg brał też udział w licznych zjazdach i kongresach energetycznych, polskich organizowanych głównie przez Związek Elektrowni Polskich, a także międzynarodowych jako delegat Związku Elektrowni Polskich, oraz Międzynarodowej Unii Producentów

¹⁶ W sprawie uprawnienia Harrimana, „Czasopismo Techniczne” 1929, nr 21, s. 338-340. W tym samym zeszycie znajdują się teksty w tej sprawie Gabriela Sokolnickiego (który opowiedział się najbardziej pozytywnie za tą inicjatywą Amerykanów), Kazimierza Idaszewskiego (był za przyjęciem, ale podobnie jak Altenberg, chciał daleko idącej modyfikacji koncesji), a także Stanisława Fryzego (był za jej odrzuceniem).

¹⁷ Tak się wypowiedział Altenberg w dyskusji na ten temat: ...wnioskodawcy [paragrafu aryjskiego] wyobrażają sobie, że zaszczeni dotychczasowi elektrycy pochodzenia żydowskiego nadal będą mogli pozostać w SEP'ie a tylko na przyszłość nie będzie się więcej żydów przyjmowało do Stowarzyszenia. Zdaje mi się, że są to też tylko złudzenia. Po przeczytaniu odezwy, rozсланnej przez wnioskodawców do rozmaitych członków, pewny jest, że nikt nie będzie czekał na zapowiedziane przez odezwę „pozwolenie” pozostania w Stowarzyszeniu, ale prędzej czy później sam ucieknie ze Stowarzyszenia. I on, z bólem serca, po 35 latach intensywnej pracy w Stowarzyszeniu dla dobra elektryfikacji Polski, musi dzisiaj stwierdzić, że w takich warunkach nie mógłby w organizacji tej pracować. Nie zaprzestanie działalności swojej na polu elektryfikacji, stojąc wiernie na stanowisku interesów państwowych, ale nie znajdzie się dla niego w ramach Stowarzyszenia, gdzie będzie na to narażony, że jego własnego syna, obecnie słuchacza Politechniki, nie zechcą przyjąć na członka, „Przegląd Elektrotechniczny” 1936, nr 23, s. 837.

¹⁸ Przynajmniej od 1933 do 1939 roku, „Sprawozdania i prace Polskiego Komitetu Energetycznego” 1933, nr 12, s. 327; Jerzy Kubiatiowski, s. 10.

¹⁹ „Przegląd Elektrotechniczny” 1929, nr 10, s. 233.

²⁰ Józef Piłatowicz, *Integracja elektroenergetyki w latach 1918-1939*, „Dzieje Najnowsze” 1978, nr 4, s. 89-91.

¹³ „Czasopismo Techniczne” 1903, nr 6, s. 66.

¹⁴ *Spis uczestników Zjazdu Elektrotechników Polskich, odbytego w Warszawie, w d. 7, 8 i 9 Czerwca 1919 r.*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1920, nr 6.

¹⁵ *Oddział Lwowski (1906 r.)*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1930, nr 12, s. 297-298.

i Dystrybutorów Energii Elektrycznej (*Union internationale des producteurs et distributeurs d'énergie électrique*) – w Rzymie w 1926 r., w Paryżu (1928), Brukseli (1930, wygłosił wówczas referat *Taryfy w uprawnieniach rządowych w Polsce*)²¹ i w Zurychu (1934). Uczestniczył też w kongresie Światowej Konferencji Energetycznej w Berlinie w 1930 r.²².

Z racji zainteresowania hydroenergetyką Altenberg należał też od 1931 r. do Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce (w 1935 r. przemianowane na Stowarzyszenie Gospodarki Wodnej w Polsce)²³.

4. DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNA

Altenberg rozpoczął związki ze szkolnictwem wyższym od objęcia w kwietniu 1909 r. posady asystenta w nowo utworzonej Katedrze Elektrotechniki Konstrukcyjnej (o tematyce dotyczącej teorii i konstrukcji maszyn elektrycznych, przyrządów i kolei elektrycznych a także projektowania elektrowni), kierowanej przez prof. Aleksandra Rotherta w CK Szkole Politechnicznej we Lwowie. Altenberg pracował tam do końca marca 1911 r.²⁴. Do pracy w lwowskiej uczelni technicznej wrócił w 1930 r., odkąd aż do 1939 r. wykładał na Oddziale Elektrotechnicznym *Gospodarkę Elektryczną* (2 godziny wykładu w semestrze zimowym). Były to obowiązkowe wykłady dla grupy prądu silnego²⁵. Na podstawie tych wykładów w 1936 r. została wydana, nakładem Oddziału Lwowskiego SEP, książka *Gospodarka Elektryczna* (251 stron). Została ona zrecenzowana przez Pawła Jana Nowackiego, który określił ją jako pierwszą książkę w języku polskim traktującą wszelkie problemy gospodarki elektrycznej z uwzględnieniem polskich warunków²⁶. Recenzję opublikował także Kazimierz Straszewski, który tak ją ocenił: *Książka napisana zwięźle, jasno, opierająca się na cyfrach gospodarczych polskich i do nich się odnosząca, jest nie tylko dobrym podręcznikiem dla studentów wydziałów elektrotechnicznych naszych uczelni, ale powinna być studiowana przez naszych inżynierów, ekonomistów i reprezentantów władz, mających do czynienia z elektryfikacją*²⁷.

Po zajęciu Lwowa przez Sowieców w 1939 r. i przekształceniu Politechniki Lwowskiej w Lwowski Politechniczny Instytut, Altenberg został w 1940 r. nominowany na profesora tej uczelni, rezygnując z innej działalności. Pracował w tamtym czasie m.in. nad zagadnieniem wykorzystania węgla brunatnego i torfu, co pozwoliłoby zbudować elektrownie okręgowe o mocy ponad 60 tys. kW na bazie miejscowego paliwa²⁸.

²¹ „Przegląd Elektrotechniczny” 1930, nr 19, s. 536.

²² Altenberg wygłosił odczyt na temat niektórych z tych zjazdów, z Berlina - „Czasopismo Techniczne” 1930, nr 22, s. 416, z Zurychu - „Czasopismo Techniczne” 1935, nr 3, s. 46-47.

²³ Jerzy Kubiawski, s. 10.

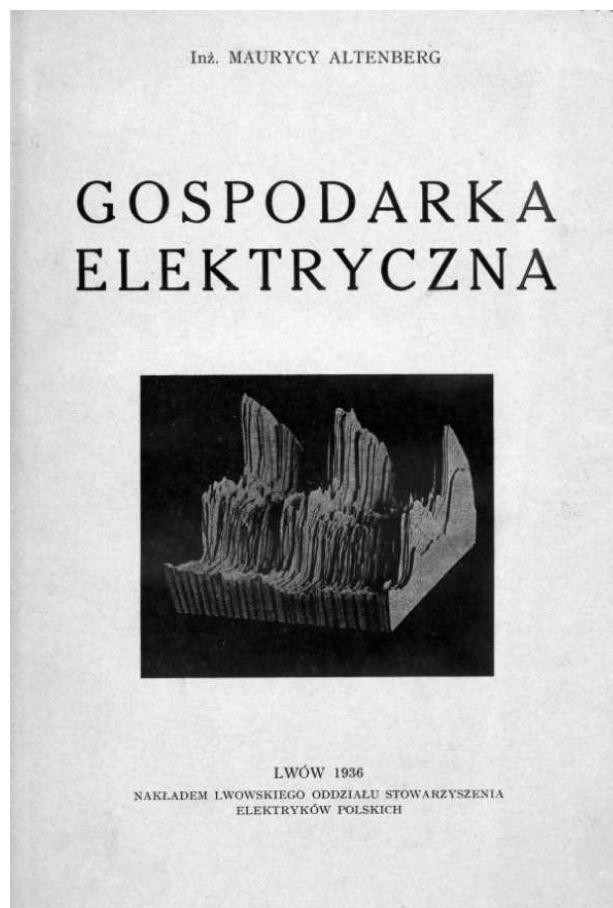
²⁴ Materiały z objęcia przez Altenberga posady asystenta: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zespół 304 C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty, jednostka 411u.

²⁵ Za *Programami Politechniki Lwowskiej* z lat 1930-1939.

²⁶ „Czasopismo Techniczne” 1936, nr 20, s. 363.

²⁷ „Przegląd Elektrotechniczny” 1936, nr 18, s. 633-634.

²⁸ *Inteligencja Lwowa aktywnie studiuje uchwały XVIII Konferencji WKP(b)*, „Czerwony Sztandar” 1941, nr 60 z 13 III, s. 4.

Fot. 4. Okładka książki Altenberga, wydanej w 1936 r. przez Oddział Lwowski SEP

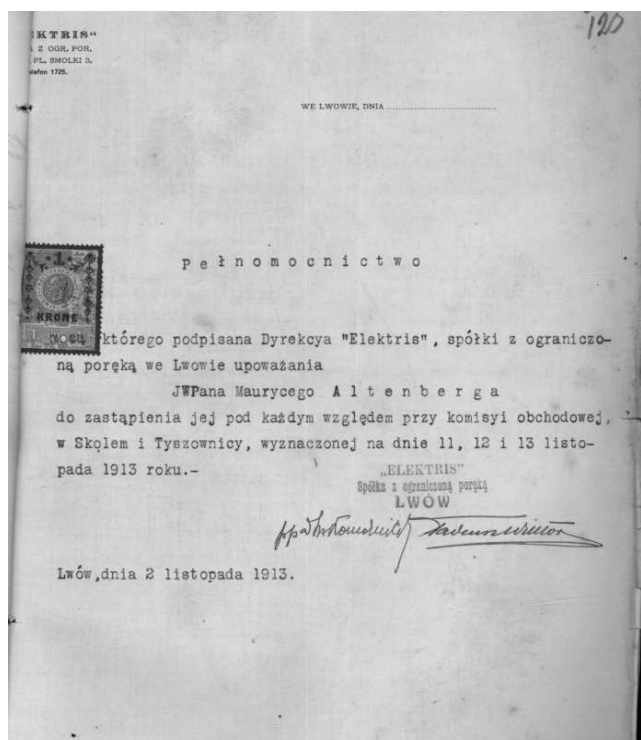
5. DZIAŁALNOŚĆ W PRZEMYŚLE I ELEKTRYFIKACJI

Po ustąpieniu z asystentury w 1911 r. Altenberg zaczął pracę dla Austriackich Zakładów Siemens-Schuckert, początkowo we Lwowie, potem w Wiedniu, gdzie najprawdopodobniej spędził czas I wojny światowej. Po wojnie wrócił do odrodzonej Polski, gdzie skupił się na działalności elektryfikacyjnej. Lata międzywojenne w jego pracy na tym polu można podzielić na dwa podokresy: w pierwszym, z grubsza ujmując w latach 20., zajmował się elektryfikacją borysławskiego zagłębia naftowego, w drugim, w latach 30. pracował nad elektryfikacją ziemi lwowskiej.

Altenberg, podobnie jak Gabriel Sokolnicki, należał do nowej generacji elektryków lwowskich. Obaj myśleli globalnie, będąc promotorami najnowszych metod wytwarzania energii elektrycznej. Wspierali ideę budowy potężnych elektrowni opartych na wielkich zasobach energetycznych zawartych w złożach węgla, gazu i grawitacyjnym spadku wód. Budowa lokalnych elektrowni w miastach nieuchronnie napotykała na problem z dostawami do nich wielkich ilości paliwa, nie wspominając o środowiskowych konsekwencjach spalania tegoż paliwa wewnątrz lub w bezpośredniej bliskości gęsto zaludnionych aglomeracji.

To właśnie Altenberg, rozważając rozbudowę lwowskiego tramwaju elektrycznego w 1906 r. i związaną z nią konieczność zwiększenia potrzebnej do jego zasilenia mocy, przedstawił propozycję budowy elektrowni wodnej na

rzece Stryj wraz z linią przesyłową do Lwowa o napięciu 60 kV²⁹.

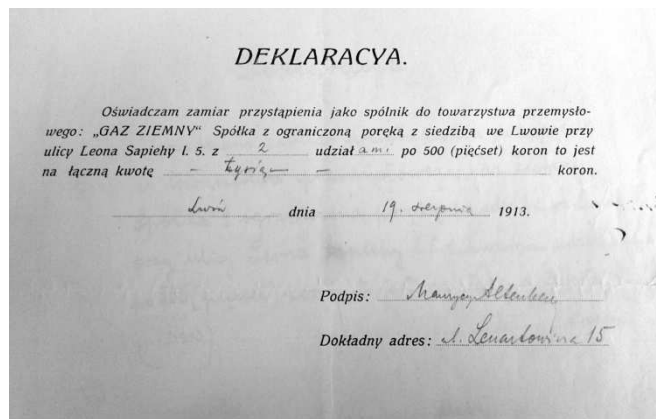
Fot. 5. Pełnomocnictwo udzielone w 1913 r. Maurycemu Altembergowi przez spółkę „Elektris” do zastępowania tej spółki (źródło: CDIAUL, f. 146, op. 23, spr. 3426)

Kiedy w 1912 r. sp. z o. o. „Elektris” (Lwów, pl. Smolki 1/3) otrzymała od CK Namiestnictwa pozwolenie na 60-letnie korzystanie z zasobów wodnych kraju, właśnie Altembergowi polecono prowadzenie pertraktacji z lokalnymi społecznościami w Karpatach w kwestii budowy 13-kilometrowego kanału od rzeki Opór do rzeki Stryj z różnicą wysokości 80 metrów i budowę w pobliżu wioski Syniewidzko Dolne (obecnie Nyżnie Syniowydne), hydroelektrowni o mocy ponad 10 MW. Niestety na przeszkodzie realizacji tych planów stanęła I wojna światowa³⁰.

Przed wszystkim elektryków wabił jednak Borysław z ogromnym potencjałem paliwowym. Wkrótce po założeniu w 1913 r. sp. z o. o. „Gaz Ziemny”, która miała eksploatować borysławskie złoża, Altemberg wstąpił do niej z własnymi udziałami³¹. Razem z innymi lwowskimi elektrykami – Józefem Tomickim, Gabrielem Sokolnickim oraz Władysławem Szaynokiem aktywnie propagował budowę elektrowni na gaz, który marnowano, bo ulatniał się z szybów naftowych, przyczyniając się oprócz tego do zanieczyszczenia powietrza w Borysławiu. W tym celu założyli nową sp. z o. o. „Elektrownia Związkowa”, a później, w 1921 r. SA „Międzyzmiastowe Gazociągi”.

To właśnie Altemberg przekonał nafcjarzy borysławskich do elektryfikacji ruchu kopalń nafty, argumentując to względami ekonomicznymi. Z jego obliczeń wynikało, że elektryfikacja napędów w szybach naftowych

Borysławia przyczyni się do oszczędności 50 tysięcy ton ropy rocznie i 400 metrów sześciennych gazu na minutę, spalanych dotąd w silnikach pomp mechanicznych³². Ułożył programy kursów dla pracowników obsługujących urządzenia elektryczne w kopalniach nafty, zwłaszcza w wyciągach łokowych i wiertnicach szybowych³³. Dalej przekonywał też do budowy elektrowni wodnej na rzece Stryju, która pokryłaby dużą część zapotrzebowania okolic Borysławia na energię elektryczną³⁴. Jak wspominał inż. Kazimierz Miński (dyrektor szkoły górniczej w Borysławiu): *Inż. Altemberg stał się w Borysławiu osobą popularną zwłaszcza, że z wybitnymi, fachowymi uzdolnieniami łączył wielkie zalety towarzyskie, pięknie grał na fortepianie i w ogóle był człowiekiem dużej kultury*³⁵.

Fot. 6. Deklaracja Maurycego Altemberga z 1913 r. o przystąpieniu do spółki „Gaz Ziemny” z udziałem 1000 koron (źródło: CDIAUL, f. 224, op. 1, spr. 12)

Niestety z braku funduszy w latach powojennych projektowaną elektrownię w Borysławiu zbudowała wyłącznie dla swoich celów francuska naftowa spółka z ograniczoną poręką „Premier”. Altemberg uważnie śledził jej budowę i pierwszy zawiadomił 15 października 1922 r. społeczność elektryków o tym, że dwa miesiące temu w Borysławiu uruchomiono elektrownię wyposażoną w dwa generatory po 3000 kVA³⁶. Wykorzystanie tej elektrowni w ograniczonych planach spółki naftowej „Premier” nie pokrywało się z planami wyżej wymienionych spółek, które zmierzały do jej przekształcenia w regionalną. W lutym 1923 r. Rada Nadzorcza SA „Międzyzmiastowe Gazociągi” postanowiła złożyć wniosek o wydanie licencji państwowej na przesyłanie energii elektrycznej w węzle Borysław–Drohobycz. Podjęto również decyzję o nawiązaniu kontaktów ze spółką naftową „Premier” w celu utworzenia z nią lub bez niej przedsiębiorstwa energetycznego³⁷.

Wreszcie, w 1924 r. powstała spółka Podkarpackie Towarzystwo Elektryczne (PTE). 4 kwietnia 1924 r. naftowa spółka „Premier” (adres: Lwów, ulica Stefana Batorego 26) i SA „Międzyzmiastowe Gazociągi” (adres: Lwów, ulica Leona Sapiehy 3) poinformowały we wspólnym liście władze województwa lwowskiego o wspólnym utworzeniu

²⁹ Maurycy Altemberg, *Przeniesienie siły wodnej do Lwowa z odległości 100 kilometrów*, „Czasopismo Techniczne” 1906, nr 1, s. 15-16.

³⁰ Centralny Derżawnij Istorycznyj Archiw Ukrainy u Lwowi (dalej CDIAUL), f. 224, o. 1, spr. 188 i f. 146, o. 23, spr. 3426.

³¹ CDIAUL, f. 224, o. 1, spr. 4, 12 i 134.

³² „Przegląd Elektrotechniczny” 1923, nr 7, s. 107.

³³ Kazimierz Miński, *Życiorysy nafcjarzy* (życiorys nr 4): skrypt nieopublikowany z 1961 roku, w zbiorach Biblioteki Instytutu Nafty i Gazu w Krakowie.

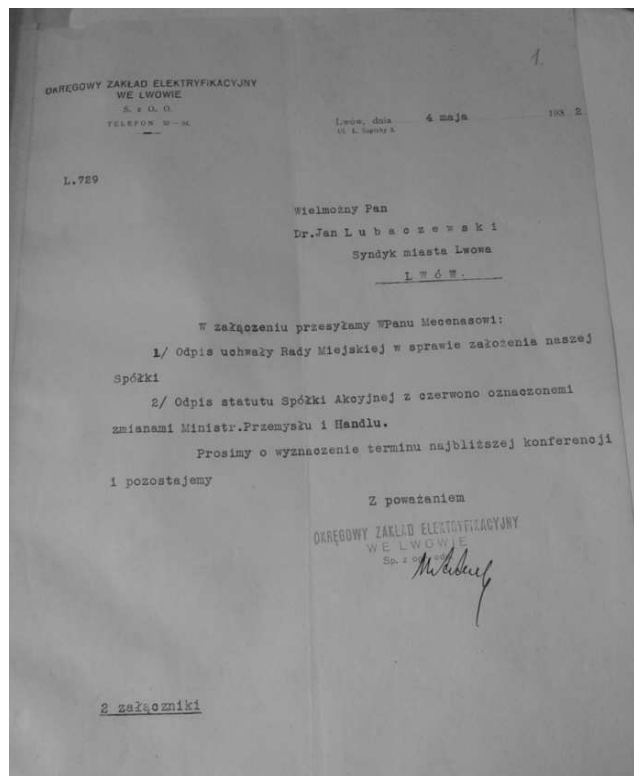
³⁴ Np. w artykule: *Elektryfikacja Zagłębia Borysławskiego*, „Czasopismo Techniczne” 1922, nr 14, s. 141-144.

³⁵ Tamże.

³⁶ „Przegląd Elektrotechniczny” 1922, nr. 20, s. 318.

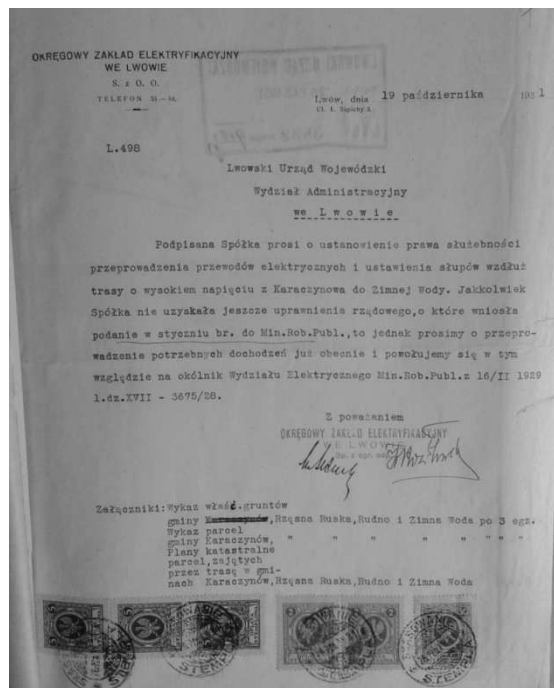
³⁷ CDIAUL, f. 224, o. 1, spr. 1.

PTE, ponadto iż zgromadzenie założycielskie nowo utworzonej spółki odbędzie się 26 kwietnia 1924 r. W protokole z tego spotkania odnotowano obecność inż. Maurycego Altenberga ze Lwowa, reprezentującego SA „Międzydzielnicowe Gazociągi”³⁸. Altenberg przyczynił się do elektryfikacji zagłębia borysławskiego i okolic pracując aktywnie w PTE, które w ciągu następnych 7 lat wybudowało linie elektryczne z Borysławia do Drohobycza, Stryja, Sambora i Truskawca, a potem pracując w koncernie naftowym „Małopolska”.

Fot. 7. Pismo Maurycego Altenberga, dyrektora OZE we Lwowie z 1932 r. do Syndyka miasta Lwowa informujące o utworzeniu OZE (źródło: DALO, f. 2, op. 26, spr. 2129)

Na początku lat 30. Altenberg powiązał swą działalność z Miejskimi Zakładami Elektrycznymi we Lwowie, które rozpoczęły działania zmierzające do elektryfikacji podmiejskich gmin i dalej całego regionu lwowskiego. Biorąc pod uwagę jego doświadczenie z poprzednich lat, powołano go na dyrektora nowopowstałej spółki „Okręgowy Zakład Elektryfikacyjny we Lwowie”, założycielami której zostały Miejskie Zakłady Elektryczne we Lwowie, Zakłady Wodociągowe m. Lwowa oraz „Bank Naftowy” Spółka Akcyjna we Lwowie³⁹. W celu sfinalizowania utworzenia tej spółki M. Altenberg wyjeżdżał osobiście do Warszawy, do Kazimierza Siwickiego, referenta elektrycznego Ministerstwa Przemysłu i Handlu⁴⁰. W październiku 1932 r., spółka zmieniła nazwę na „Zakład Elektryczny Okręgu Lwowskiego” (ZEOL). Projekt budowy jej sieci elektrycznych o napięciu 30 kV opracował w latach 1930-1931 profesor Politechniki Lwowskiej Gabriel Sokolnicki⁴¹.

Fot. 8. Pismo z 1931 r., w którym Maurycy Altenberg i Stanisław Kozłowski proszą Lwowski Urząd Wojewódzki o przeprowadzenie przewodów i ustawienie słupów z Karaczynowa do Zimnej Wody (źródło: DALO, f. 7, op. 1, spr. 1657)

Nowo utworzona spółka akcyjna ZEOL, z siedzibą główną znajdującą się we Lwowie przy ul. Leona Sapiehy (obecnie Stepana Bandery) pod numerem 3, miała kapitał zakładowy w wysokości 2 milionów złotych, z czego 75% należało do magistratu lwowskiego. Dzięki takiej strukturze akcjonariatu magistrat lwowski działał jednocześnie jako producent energii elektrycznej (jako właściciel lwowskiej elektrowni) i konsument (jako właściciel pakietu kontrolnego w ZEOL). Pozwoliło mu to kontrolować przepływ gotówki, a tym samym prowadzić praktycznie wolne od ryzyka inwestycje budowy sieci elektrycznych w poszczególnych powiatach województwa lwowskiego.

W krótkim czasie rzeczywiste wydatki poniesione na budowę sieci terenowych przekroczyły wartość kapitału założycielskiego ZEOL (koszty wyniosły ponad 3 miliony złotych). Spółka akcyjna zaciągnęła więc pożyczkę w wysokości 250 tysięcy złotych, a reszta kwoty została zbilansowana pożyczkami od dostawców materiałów i urządzeń. Część pieniędzy udało się uzyskać jako pożyczkę od przyszłych konsumentów energii elektrycznej. ZEOL spłacał ją potem dostawami energii.

Na stanowisku dyrektora Altenberg występował jako śmiały i niezawisły kierownik. Nie bał się oprotestować publicznie państwowego planu elektryfikacji, do którego włączano tylko miejscowości o liczbie mieszkańców co najmniej 3000 osób⁴². Jako przykład przytoczył miasto Szczerzec, które miało wówczas 1210 mieszkańców, ale wraz z wioskami, z którymi było ono nierozdzielnie związane – 4826 mieszkańców. To samo dotyczyło miasta Nowy Jaryczów (2555 mieszkańców) graniczącego ze Starym Jaryczowem, który liczył sobie 1552 mieszkańców – łącznie 4107 osób. Formalnie obu miast nie włączono do państwowego planu elektryfikacji. Zamiast tego uwzględniono wioskę Wiszenkę, która choć miała 5027

³⁸ DALO, f. 1, o. 11, spr. 1641.

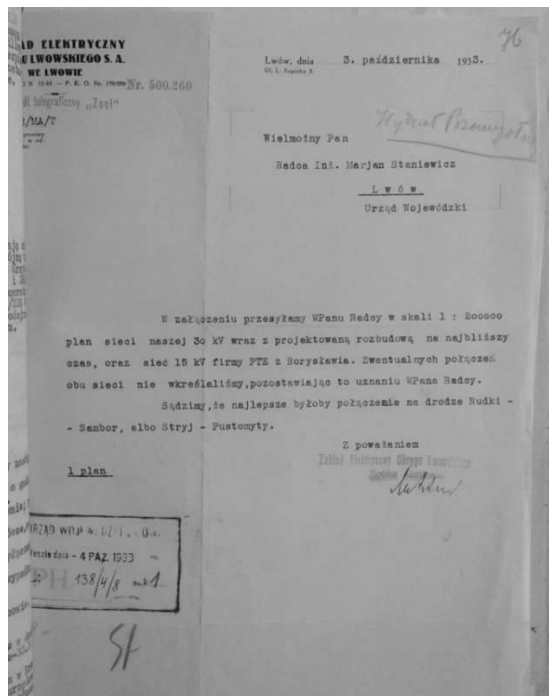
³⁹ DALO, f. 1, o. 18, spr. 1879.

⁴⁰ DALO, f. 2, o. 26, spr. 2129.

⁴¹ Projekt przechowywany jest w Muzeum Historii Elektryfikacji Ziemi Lwowskiej PSA „Lvivoblenergo”.

⁴² Altenberg zrobił to w artykule: *Krytyczna ocena zasad elektryfikacji okręgowej przyjętych przez ministerstwo przemysłu i handlu*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1935, nr 9, s. 191-199.

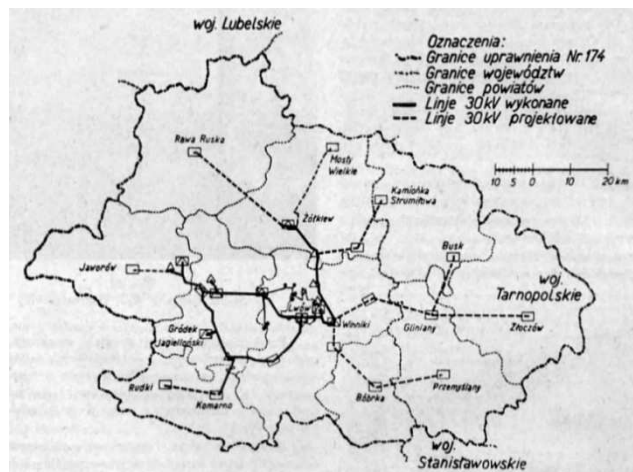
mieszkańców, była jednak gminą składającą się z 27 osiedli, rozrzuconych po dużym terenie, średnio 9 gospodarstw na 1 km². W Szczercu wraz z przyległymi wioskami gęstość zabudowy była znacznie wyższa – 27 gospodarstw na 1 km², a w Jaryczowie – 24. Według Altenberga Wiszenka nie była gotowa do zelektryfikowania ze względu na wysokie koszty budowy sieci 30 i 6 kV, w przeciwieństwie do dwóch wspomnianych gmin, których burmistrzowie skarżyli się na opóźnienia w elektryfikacji.

Fot. 9. Pismo Maurycyego Altenberga, dyrektora ZEOL z 1933 r. w którym przedstawia Radcy Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie plan sieci 30 kV oraz plan sieci 15 kV PTE z propozycją ich połączenia (źródło: DALO, f. 1, op. 18, spr. 2089)

Jego twarde stanowisko znalazło odzwierciedlenie w działaniu. W raporcie po kontroli w ZEOL, przeprowadzonym przez referenta wojewódzkiego za rok 1936, stwierdza się, że elektryfikacja Wiszenki, liczącej ponad 3000 mieszkańców, do tej pory jeszcze się nie zaczęła. Zamiast tego Altenberg na rok 1937 zaplanował rozpoczęcie budowy sieci elektrycznej w Szczercu. W Archiwum Państwowym Obwodu Lwowskiego zachowała się korespondencja z burmistrzem Szczercza od 1934 r., w której dyrektor ZEOL został najpierw zmuszony do udzielenia odpowiedzi odmownej, ale potem zrobił wszystko, aby wkrótce włączyć miasto do planu elektryfikacji⁴³.

Altenberg dbał o gwarancję ciągłej dostawy energii elektrycznej do odbiorców. W związku z rozbudową sieci wysokiego napięcia w ZEOL zarysowała się możliwość połączenia takowych z siecią PTE, mogącego zabezpieczyć ruch w obu kierunkach. Maurycy Altenberg zaproponował dwa możliwe połączenia: liniami Pustomyty – Stryj lub Rudki – Sambor⁴⁴. Niestety, żadnej z tych linii nie udało się zbudować przed wybuchem II wojny światowej, choć od razu po jej zakończeniu wybudowano linię między Rudkami a Samborem.

Fot. 10. Plan sieci 30 kV ZEOL z 1937 r. (źródło: „Przegląd Elektrotechniczny” 1937, nr 5, s. 358)

Istnienie w sąsiedztwie dwóch analogicznych przedsiębiorstw elektryfikacyjnych naturalnie stwarzało podstawę do konkurencji. Kiedy chodziło o dobro jego przedsiębiorstwa, Altenberg potrafił być stanowczym. Jako przykład można podać spór, który wybuchł między ZEOL a PTE o prawo do przeprowadzenia elektryfikacji Przemyśla. Jego przebieg wyłania się z tekstu memorandum, wysłanego przez dyrektora ZEOL Altenberga 19 sierpnia 1936 r. do władz województwa lwowskiego⁴⁵. Rok wcześniej Przemysł stanął przed problemem zwiększonego zapotrzebowania na energię elektryczną. Altenberg przedstawił dwa alternatywne rozwiązania tego problemu: pierwsze to zwiększenie mocy przemysłowej elektrowni, czemu sprzeciwili się mieszkańcy miasta w trosce o zanieczyszczenie środowiska, a drugie rozwiązanie zakładało dostarczenie energii do miasta z innych regionów. Według Altenberga istotne argumenty przemawiały za wyborem jego firmy. Argumentował, że ZEOL, choć działał na prawach prywatnej spółki akcyjnej, jest naprawdę przedsiębiorstwem komunalnym, dlatego wszystkie zyski z ZEOL nie trafiają w prywatne ręce, ale do kasy miejskiej.

Latem poprzedniego roku analogiczny wniosek złożyło Podkarpackie Towarzystwo Elektryczne. Jednakże dla PTE, jak zauważył Altenberg – firmy z francuskim kapitałem, głównym imperatywem działania był transfer zysków za granicę. ZEOL przedłożyły Ministerstwu Przemysłu i Handlu wnioski o pozwolenie na dostawę energii elektrycznej do Przemyśla, a jednocześnie do sześciu powiatów, z których cztery graniczyły z ZEOL.

W tym sporze decydującą jednak okazała się opinia prezydenta Przemyśla, dra Leonarda Chrzanowskiego, z powołaniem się na tajną notatkę Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Władze wojskowe uważały, że w przypadku sytuacji kryzysowej Lwów może zostać odcięty od dostaw węgla. Ponadto praktycznie już nie można było dalej rozbudowywać elektrowni we Lwowie, a energię elektryczną spoza Lwowa dostarczyć mogło wyłącznie PTE z elektrowni w Borysławiu⁴⁶. Było to prawdą, więc Altenberg zmuszony był ustąpić.

Po przegranej sprawie Przemyśla, ZEOL starał się z wyprzedzeniem budować swą obecność nawet w miastach, do których jeszcze nie dotarły linie przesyłowe ze Lwowa. W 1936 r. ZEOL porozumiał się z magistratem Mostów

⁴³ DALO, f. 1, o. 18, spr. 1134 i 2214.

⁴⁴ DALO, f. 1, o. 18, spr. 2089.

⁴⁵ DALO, f. 2, o. 26, spr. 585.

⁴⁶ DALO, f. 2, o. 26, spr. 850.

Wielkich co do budowy sieci niskiego napięcia w tym mieście, na co magistrat udzielił pożyczki w wysokości 15 tysięcy złotych. W następnym roku ZEOL wybudował tam własną elektrownię.

Z kolei w Busku ZEOL zbudował miejską sieć dystrybucyjną i kupował energię elektryczną z lokalnej elektrowni. Ostatecznie małe, lokalne elektrownie nie miały wielkiego znaczenia w ogólnym bilansie zakupów energii elektrycznej, ale pozwoliły ZEOL-owi nie budować linii zasilających do tych miejscowości z elektrowni lwowskiej. Według danych sprawozdawczych za grudzień 1936 r. ZEOL zakupił energię elektryczną z elektrowni we Lwowie za kwotę 18 421 złotych, podczas gdy z lokalnych elektrowni Busko i Mosty Wielkie zaledwie odpowiednio za 743 i 412 złotych⁴⁷. Ponadto ZEOL zbudował też w 1936 r. linię przesyłową wysokiego napięcia do Komarna, a magistrat tego miasta zgodził się wydzierżawić istniejącą sieć elektryczną w mieście ZEOL-owi i zlikwidować swą lokalną elektrownię.

6. PODSUMOWANIE

Maurycy Altenberg ożeniony był z Anną Buchsbaum. Mieli synów Romana (urodzony w 1912 roku), który w 1938 roku ukończył studia z elektrotechniki na Politechnice Lwowskiej⁴⁸ i Mariana, urodzonego w 1907 r., pianistę, absolwenta lwowskiego konserwatorium. Uzupełnił studia muzyczne z dyrygentury w Berlinie, gdzie w 1931 roku otrzymał dyplom kapelmistrza, rok pracował w niemieckiej operze w Brnie, a od 1932 r. wyjechał do Warszawy, gdzie objął posadę dyrygenta. W 1933 r. współpracował z Polskim Radiem, jako organizator koncertów jazzowych. Od 1935 r. na stałe mieszkał we Lwowie, był dyrygentem orkiestry symfonicznej w Lwowskiej Filharmonii. W latach 1939-1941 pracował na stanowisku dyrygenta Opery Lwowskiej. Debiutował w październiku 1940 r., dyrygując *Aidę* Verdiego. Został zgładzony przez Gestapo 29 maja 1943 r. w Warszawie⁴⁹.

Maurycy Altenberg zmarł w okupowanym przez Niemców Lwowie 31 grudnia 1941 r. Jego pogrzeb na cmentarzu Łyczakowskim spowity był pewną tajemniczością, co najprawdopodobniej związane było z jego żydowskim pochodzeniem. W tych czasach we Lwowie już istniało getto i pochowanie osoby tej narodowości na głównym cmentarzu miasta niewątpliwie było narażone na pewne ryzyko.

Zapewne dlatego, jak wynika z archiwów cmentarza, przez niedokładność zapisów starano się zatuszować pogrzeb Altenberga. W kalendarzu Cmentarza Łyczakowskiego pod datą 3 stycznia 1942 r. zapisano o pochowaniu Maurycego Altenberga (sic!) na polu nr 33 w grobowcu nr 242. Oprócz zmienionego nazwiska, miejsce skąd przywieziono zwłoki też podano niedokładnie (ul. Miejskiego 4, gdy we Lwowie taka ulica po prostu nie istniała – była ulica Miejska!). Wiek zmarłego odpowiada jednak rzeczywistości – 65 ukończonych lat, a więc nie ma

wątpliwości, że chodzi o właściwą osobę. W przypisach do tej wzmianki w kalendarzu wspomniano o grobowcu Majewskich, co wskazuje, że może tam został pochowany⁵⁰.

Imię i nazwisko zmarł	3	8	2	Registra- cja Miejscowa	UWAGI
Maurycy Altenberg					
31 grudnia 1941					
3 stycznia 1942					
1. Schillerowa	Stela	4355	1	215	zob. tablica nr 1
2. Kłopot	Stela	4348	1	191	zob. tablica nr 9
3. Dąb	Stela	43	1	30	zob. tablica nr 4
4. Polak	Stela	4346 (1-1)	1	202	zob. tablica nr 8
5. Pająk	Stela	43	22	16	zob. tablica nr 9
6. Malinowski	Stela	43	8	33	zob. tablica nr 4
7. Brud	Stela	43	35	45	zob. tablica nr 53
8. Peremartka	Stela	43	25	43	zob. tablica nr 20
9. Półtowski	Stela	43	11	23	zob. tablica nr 36
10. Kowalski	Stela	43	5	4	zob. tablica nr 44
11. Kowalski	Stela	43	52	1	zob. tablica nr 8

Fot. 11. Kalendarz pogrzebów na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, według którego Maurycy Altenberger, lat 65, miał pogrzeb 3 stycznia 1942 r. (źródło: DALO, f. P-3152, o. 1, spr. 6, cz. 2, s. 382)

W indeksie alfabetycznym Cmentarza Łyczakowskiego⁵¹ jego nazwisko podano już poprawnie i zaznaczono, że został pochowany w grobowcu Majewskich nr 242 na polu nr 33.

33. Altenberg	Łyczakowski	48	09 celi
15. ..	Wilhelm Alke	31	Arzakowski
33. ..	Antony	84	Pajarski
42. Аленберг	Антоні	75	Алексеєв
	15-22-832	25	Алексеєв
	69-205	40	Алексеєв
		23	Алексеєв

Fot. 12. Indeks alfabetyczny pochowanych na Cmentarzu Łyczakowskim, według którego Maurycy Altenberg został pochowany w grobowcu Majewskich (źródło: DALO, f. P-3152, o. 1, spr. 1, tom 1)

W rejestrze pola nr 33 zapisano, że grobowiec należy do rodziny Wandy Majewskiej, w którym pochowano też Daniela Majewskiego⁵². Daniel Majewski był znajomym Altenberga jeszcze z dawnych lat – na walnym posiedzeniu spółki „Elektrownia Związkowa” 12 maja 1919 r. Majewskiego i Altenberga obrano zastępcami komisji rewizyjnej, której przewodniczył Roman Dzieślewski⁵³. Co ciekawe – nazwiska Altenberga w tym rejestrze pola nr 33 nie ma, natomiast zapisano o pochowaniu 2 stycznia 1942 r. w grobowcu Majewskich niejkiej Rozalii Witkowskiej.

⁴⁷ DALO, f. 2, o. 26, spr. 850 i 1515.

⁴⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół 569 Politechnika Lwowska, Wydział Mechaniczny, Oddział Elektryczny we Lwowie. Jednostka 5.

⁴⁹ *Альтенберг Маріан*, strona internetowa na ukraińskiej Wikipedii; Hasło *Мар'ян Альтенберг*[w:] *Енциклопедія Львова*, pod red. *Андрія Козицького, Ігоря Підкови*, Львів 2007, t. I, s. 58. *Marian Altenberg*, strona internetowa Encyklopedia Teatru Polskiego.

⁵⁰ DALO, f. P-3152, o. 1, spr. 6 (cz. 2), s. 382.

⁵¹ DALO, f. P-3152, o. 1, spr. 1 (tom 1).

⁵² DALO, f. P-3152, o. 1, spr. 25, s. 86.

⁵³ CDIAUL, f. 224, o. 1, spr. 89.

Rodzina Rodz. F. Wandy Majewskiej					
1	Laurinda	Janina	30	1-10	1
2	Władysław	Daniel	31	1-10	1
3	Anna	Teodora	32	1-10	1
4	Maurycy	Janina	33	1-10	1
5	Władysław	Janina	34	1-10	1
6	Władysław	Janina	35	1-10	1
7	Władysław	Janina	36	1-10	1
8	Władysław	Janina	37	1-10	1
9	Władysław	Janina	38	1-10	1
10	Władysław	Janina	39	1-10	1
11	Władysław	Janina	40	1-10	1
12	Władysław	Janina	41	1-10	1
13	Władysław	Janina	42	1-10	1
14	Władysław	Janina	43	1-10	1
15	Władysław	Janina	44	1-10	1
16	Władysław	Janina	45	1-10	1
17	Władysław	Janina	46	1-10	1
18	Władysław	Janina	47	1-10	1
19	Władysław	Janina	48	1-10	1
20	Władysław	Janina	49	1-10	1
21	Władysław	Janina	50	1-10	1
22	Władysław	Janina	51	1-10	1
23	Władysław	Janina	52	1-10	1
24	Władysław	Janina	53	1-10	1
25	Władysław	Janina	54	1-10	1
26	Władysław	Janina	55	1-10	1
27	Władysław	Janina	56	1-10	1
28	Władysław	Janina	57	1-10	1
29	Władysław	Janina	58	1-10	1
30	Władysław	Janina	59	1-10	1
31	Władysław	Janina	60	1-10	1
32	Władysław	Janina	61	1-10	1
33	Władysław	Janina	62	1-10	1
34	Władysław	Janina	63	1-10	1
35	Władysław	Janina	64	1-10	1
36	Władysław	Janina	65	1-10	1
37	Władysław	Janina	66	1-10	1
38	Władysław	Janina	67	1-10	1
39	Władysław	Janina	68	1-10	1
40	Władysław	Janina	69	1-10	1
41	Władysław	Janina	70	1-10	1
42	Władysław	Janina	71	1-10	1
43	Władysław	Janina	72	1-10	1
44	Władysław	Janina	73	1-10	1
45	Władysław	Janina	74	1-10	1
46	Władysław	Janina	75	1-10	1
47	Władysław	Janina	76	1-10	1
48	Władysław	Janina	77	1-10	1
49	Władysław	Janina	78	1-10	1
50	Władysław	Janina	79	1-10	1
51	Władysław	Janina	80	1-10	1
52	Władysław	Janina	81	1-10	1
53	Władysław	Janina	82	1-10	1
54	Władysław	Janina	83	1-10	1
55	Władysław	Janina	84	1-10	1
56	Władysław	Janina	85	1-10	1
57	Władysław	Janina	86	1-10	1
58	Władysław	Janina	87	1-10	1
59	Władysław	Janina	88	1-10	1
60	Władysław	Janina	89	1-10	1
61	Władysław	Janina	90	1-10	1
62	Władysław	Janina	91	1-10	1
63	Władysław	Janina	92	1-10	1
64	Władysław	Janina	93	1-10	1
65	Władysław	Janina	94	1-10	1
66	Władysław	Janina	95	1-10	1
67	Władysław	Janina	96	1-10	1
68	Władysław	Janina	97	1-10	1
69	Władysław	Janina	98	1-10	1
70	Władysław	Janina	99	1-10	1
71	Władysław	Janina	100	1-10	1

Fot. 13. Strona z rejestru pochowanych w poszczególnych grobowcach pola nr 33, wynika z niego, że w grobowcu Rodziny Wandy Majewskiej pochowany był też inż. Daniel Majewski (źródło: DALO, f. P-3152, o. 1, spr. 25, s. 86)

Powracając do wyżej wspomnianego kalendarza pochówków, pod datą 2 stycznia 1942 r. rzeczywiście zapisano Rozalię Witkowską, lecz że została pochowana w rodzinnym grobowcu Witkowskich. Z tego widać, jak starano się zatuszować fakt pochowania Maurycego Altenberga na Łyczakowie. Na grobowcu Majewskich nie zachowały się żadne napisy, ale uwzględniając wyżej przytoczone fakty, z dużym prawdopodobieństwem możemy uważać, że właśnie w tym miejscu znalazł swój spoczynek po tylu latach aktywnego życia inżynierskiego wybitny lwowski elektryk Maurycy Altenberg.

Fot. 14. Zdjęcie grobu na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie w którym najprawdopodobniej pochowano Maurycego Altenberga (źródło: zbiory prywatne A. Kryżaniwskiego)

7. SPIS ZEBRANYCH PUBLIKACJI ALTENBERGA

1. O wyzyskiwaniu sił wodnych dla celów przenoszenia energii na odległość, „Czasopismo Techniczne” 1903, nr 3, s. 31-34, nr 4, s. 46-47, nr 5, s. 58-61, nr 6, s. 71-73.
2. Opis centrali hydroelektrycznej w Hauterive w Szwajcaryi, „Czasopismo Techniczne” 1903, nr 7, s. 81-84, nr 8, s. 95-97, nr 9, s. 114-116.
3. Opis centrali hydroelektrycznej Vouvry w Szwajcaryi, „Czasopismo Techniczne” 1903, nr 10, s. 131-133, nr 11, s. 144-147, nr 12, s. 161-162.
4. Opis urządzeń hydroelektrycznych Genewy w Chèvres, „Czasopismo Techniczne” 1903, nr 13, s. 174-176, nr 14, s. 190-193, nr 15, s. 206-207.
5. Powyższe cztery artykuły zostały wydane razem w osobnej broszurze: *O wyzyskiwaniu sił wodnych z opisem trzech zakładów wodno-elektrycznych: Hauterive, Vouvry, Chèvres*, Lwów 1903.
6. O przenoszeniu energii na odległość zapomocą prądów stałych (system Thury), „Czasopismo Techniczne” 1903, nr 18, s. 252-257.
7. W sprawie centrali elektrycznej w Zakopanem, „Czasopismo Techniczne” 1903, nr 24, s. 338.
8. Elektryczne koleje normalne we Włoszech, „Czasopismo Techniczne” 1904, nr 6, s. 84-86.
9. O wytwarzaniu tlenków azotu z powietrza zapomocą wyładowań elektrycznych, „Czasopismo Techniczne” 1904, nr 7, s. 100-101, nr 8, s. 113-116.
10. Glinowe przewody na linie elektryczne, „Czasopismo Techniczne” 1904, nr 7, s. 101-103.
11. O postępie techniki lamp żarowych, „Czasopismo Techniczne” 1905, nr 11, s. 193-197.
12. Kilka uwag o sile wodnej w Galicyi z powodu wydania X-go rocznika biura hydrograficznego na rok 1902, „Czasopismo Techniczne” 1905, nr 12, s. 212-215.
13. Przeniesienie siły wodnej do Lwowa z odległości 100 kilometrów, „Czasopismo Techniczne” 1906, nr 1, s. 15-16.
14. Siły wodne w Galicyi, „Słowo Polskie” 1906, nr 145 z 3 IV, s. 5.
15. Reforma centralnego biura hydrograficznego, „Czasopismo Techniczne” 1907, nr 5, s. 85-86.
16. Trakcja elektryczna na kolejach normalnych, „Czasopismo Techniczne” 1907, nr 12, s. 192-195.
17. Nowe metody akumulowania wody przy zakładach hydraulicznych, „Czasopismo Techniczne” 1907, nr 15, s. 230-233.
18. Die Wasserkräfte des Sola- und Skawagebietes, „Österreichische Wochenschrift für den öffentlichen Baudienst” 1909, nr 27, s. 413-416.
19. Siły wodne w Galicyi, „Przegląd Techniczny” 1911, nr 1, s. 3-6, nr 2, s. 13-16, nr 4, s. 39-43, nr 5, s. 53-56 (Także: *Pamiętnik V Zjazdu Techników Polskich we Lwowie w roku 1910*, red. Stanisław Anczyc, Lwów 1911, s. 47-68).
20. O elektryfikacji Galicyi, „Czasopismo Techniczne” 1916, nr 9, s. 93-95.
21. Siły wodne Galicyi według katastru urzędowego, „Czasopismo Techniczne” 1916, nr 10.
22. O elektrowniach okręgowych, „Kurjer Lwowski” 1917, nr 263 z 6 VI (wydanie poranne), s. 6, nr 268 z 9 VI (wydanie poranne), s. 5.
23. Z komisji wyzyskania sił wodnych, „Czasopismo Techniczne” 1917, nr 16, s. 161-163.
24. Elektryfikacja Zagłębia Borysławskiego, „Czasopismo Techniczne” 1922, nr 14, s. 141-144.

25. *W sprawie artykułu: „Czy elektryfikacja Polski w najbliższej przyszłości jest możliwa na większą skalę?”*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1922, nr 20, s. 318-319.
26. *O taryfach energii elektrycznej*, „Czasopismo Techniczne” 1926, nr 14, s. 247-249, nr 15, s. 263-265 (streszczenie: „Przegląd Elektrotechniczny” 1926, nr 18, s. 313-314).
27. *Elektryczne tłokowanie szybów naftowych (z powodu art. inż. M. Fingerchuta „Eksploracja złóż ropośnych w Polsce”)*, „Przemysł Naftowy” 1927, nr 20, s. 557-559.
28. *Podkarpackie Towarzystwo Elektryczne Sp. Akc. w Boryslawiu*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1928, nr 9, s. 199-203.
29. *Racjonalizacja taryf dla drobnych odbiorców energii elektrycznej*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1928, nr 14, s. 319-322.
30. *O formularzu uprawnień*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1928, nr 18, s. 417-421.
31. *Organizacja elektryfikacyjna południowo-zachodniej Francji (UPEPO)*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1929, nr 3, s. 56-59.
32. *W sprawie uprawnień Harrimana*, „Czasopismo Techniczne” 1929, nr 21, s. 338-340.
33. *Przyczynki do rewizji taryfy prądowej według uprawnień rządowych*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1929, nr 11, s. 241-248.
34. *Państwowe i między państwowe projekty elektryfikacji w Europie*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1930, nr 22, s. 604-614.
35. *Udział sił wodnych w programie elektryfikacji Polski*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1930, nr 23, s. 637-638.
36. *Wpływ spółcz. robocizny w formule zmienności na wysokość taryf elektrycznych*, „Sprawozdania i prace Polskiego Komitetu Energetycznego” 1931, nr 21-24, s. 421-424.
37. *Najciekawsze zagadnienia techniczne w dziedzinie elektryfikacji z ostatnich kilku lat*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1931, nr 12, s. 408-410.
38. *Analiza wykresów obciążenia w miejskich zakładach elektrycznych we Lwowie*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1931, nr 17, s. 557-602. (Wygłoszony na Walnym Zgromadzeniu Członków SEP we Lwowie w 1931 roku).
39. *Taryfa dla gospodarstw domowych*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1931, nr 19, s. 610-612. Także artykuł polemiczny I. Krymko: „Przegląd Elektrotechniczny” 1932, nr 12, s. 333-338 i replika Altenberga.
40. *Elektryfikacja zagłębia naftowego*, „Elektrotechnicky Obzor” 1931, nr 25 (w języku czeskim).
41. *Rola budownictwa w propagandzie elektryfikacji*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1932, nr 1, s. 13-14.
42. *Taryfa dwuczłonowa czy blokowa dla gospodarstw domowych?*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1932, nr 23, s. 694-697.
43. *Nowoczesne taryfy energii elektrycznej dla gospodarstw domowych*, „Czasopismo Techniczne” 1933, nr 14, s. 218-223.
44. *Elektrotechnika w Polsce*, „Elektrotechnicky Obzor” 1933 (w języku czeskim).
45. *Miejskie zakłady elektryczne w Zurychu (EWZ): wrażenia z podróży*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1934, nr 5, s. 92-98.
46. *Krytyczna ocena zasad elektryfikacji okręgowej przyjętych przez ministerstwo przemysłu i handlu*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1935, nr 9, s. 191-199.
47. *Taryfikacja energii elektrycznej*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1936, nr 24, s. 847-853.
48. *Gospodarka elektryczna*, Nakładem Lwowskiego Oddziału Stowarzyszenia Elektryków Polskich, Lwów 1936, 251 ss.
49. *Aktualne zagadnienia taryfikacyjne: Stan zagadnienia na terenie międzynarodowym, prace zagranicą od roku 1930*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1937, nr 3, s. 185-188.
50. *Działalność elektryfikacyjna miasta Lwowa*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1937, nr 5, s. 354-359 (współautor Stanisław Kozłowski).
51. *Elektryfikacja Ziemi Krakowskiej: materiały Komisji Energetyczno-Elektryfikacyjnej Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie*, Kraków 1937 (współautor).
52. *Elektrotechniczne zagadnienia prądów silnych w obradach Kongresu [Inżynierów Polskich]*, „Życie Techniczne” 1937, nr 8 s. 263-265.
53. *Siły wodne Polski jako źródło elektryfikacji*, „Sprawozdania i prace Polskiego Komitetu Energetycznego” 1938.
54. *Taryfy elektryczne w młynarstwie*, „Sprawozdania i prace Polskiego Komitetu Energetycznego” 1938.
55. *Sprawozdanie z gospodarki elektrycznej w Szwajcarii 1936/37*, „Czasopismo Techniczne” 1938, nr 21, s. 317-319.
56. *Upaństwowienie taryf elektrycznych*, „Czasopismo Techniczne” 1939, nr 3, s. 32-35.

MAURYCZY ALTENBERG (1876-1941) - PIONEER OF ELECTRIFICATION

The article presents the biography of Maurycy Altenberg, electrical engineer, lecturer in the subject of Electrical Economy at the Lviv Polytechnic (1930-1939) and a professor at the Lviv Polytechnic Institute (1940-1941), an employee of numerous electrotechnical and electrification enterprises, including Podkarpackie Electric Society, technical and economic clerk of the Municipal Electricity Plant in Lviv, director of the District Electrification Plant in Lviv (later the Lviv Electric District Plant), an outstanding expert on the use of water forces for electrification and the issue of electric tariffs, a long-time activist of the Polytechnic Society in Lviv and Association of Polish Electrical Engineers (SEP), as well as a specialist and participant of conventions of Polish and international energy and hydrotechnical organizations. Briefly was presented his outstanding contribution to the electrification of pre-war Poland and scientific achievements in the form of publications.

Keywords: Lviv, Boryslav, electrification.